

Шишко О.Г.

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ДО ПИТАННЯ ПРО ОГОЛОШЕННЯ У ЛИСТОПАДІ 1921 Р. ОДЕСЬКОГО ПОВІТУ ГОЛОДУЮЧИМ

У статті досліджено процеси, які передували оголошенню у листопаді 1921 р. Одеського повіту голодуючим. Вже на початку квітня 1921 р. стало очевидним, що відсутність опадів в Одеському повіті несе загрозу засухи. У червні 1921 р. засуха стала реальністю і Одеський повіт опинився на межі голоду. Місцева влада намагалась реагувати на загрозу голоду, але її діяльність носила декларативний характер, ніяких реальних кроків, які б унеможливили б це лихо вона не спромоглася зробити. У середині липня влада основну увагу почала зосереджувати на допомозі голодуючим Поволжя. У серпні в Одесі почали збирати пожертви для голодуючих Поволжя. Газета «Вісті» регулярно друкувала матеріали про результати збору пожертв. Для координації допомоги голодуючим Поволжя було створено Одеську губернську комісію для допомоги голодуючим, які постраждали від неврожаю, яка почала свою діяльність 2 вересня 1921 р. Основними напрямками діяльності цієї комісії було відправлення до Поволжя продовольчих потягів, турбота про дітей, які прибули до Одеси з голодуючих губерній, облаштування побуту переселенців та біженців з голодуючих країв. Так, станом на кінець вересня до Одеської губернії було доправлено 3 265 дітей. У жовтні губернська комісія організувала та провела тиждень допомоги голодуючим Поволжя. Але його результати виявилися для влади невтішними, населення Одеси не виправдало її сподівання. Тільки на початку листопада влада в Україні визнала факт голоду у п'яти південних губерніях. Але з усієї Одеської губернії лише Одеський повіт 18 листопада був оголошений Одеським губернським виконкомом голодуючим. Та це рішення носило декларативний характер, реальної допомоги голодуючі повіту відразу не отримали. Газета «Вісті» почала друкувати матеріали, які розповідали про випадки голодної смерті. Найбільш трагічною була ситуація в Усатівській, Більчанській та Сичавській волостях. У той час як мешканці Одеського повіту продовжували потерпати від голоду з Одеської губернії у грудні продовжували відправляти продовольчі потяги до Поволжя. Тільки визнання наприкінці грудня 1921 р. голодуючою всієї Одеської губернії відкривало можливість надання населенню губернії реальної допомоги.

Ключові слова: Одеський повіт, голод, засуха, влада, пожертви, Поволжя, голодна смерть.

Постановка проблеми. У виданні «Геноцид українців 1932–1933 за матеріалами досудових розслідувань» було вказано, що «під час масового штучного голоду 1921–1923 рр. в УСРР комуністичний тоталітарний режим знищив 3 млн 500 тис. українців» [16, с. 618]. У зв'язку з цим постало питання: чи відповідає цей вказаний показник смертності від голоду у 1921–1923 рр. дійсності. Тим більше, що у попередніх дослідженнях автори або оминали це питання, або вказували на показник у приблизно 500 тис. осіб. Отже, не дивлячись на те, що дослідження проблематики голоду 1921–1923 рр. було започатковане ще в радянські часи, а зі здобуттям Україною незалежності ці дослідження набули нового імпульсу, це питання не втрачає своєї актуальності. Тому важливим науковим та практичним завданням є дослідження проблематики голоду 1921–1923 рр. у регіональному вимірі, що

дозволить наблизитись, зокрема, до з'ясування питання показників смертності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, важливим аспектом дослідження голоду 1921–1923 рр. є його регіональний вимір. Що стосується Одеської губернії, яка належала до голодуючих губерній, то тут можна виокремити публікації двох категорій, у яких проблематика голоду розглядається на двох рівнях: загальногубернському й повітовому. До першої категорії можна віднести публікації Едуарда Петровського й Сергія Аргатюка та Миколи Михайлуци, а до другої – А. Лекаря. Отже, Е. Петровський й С. Аргатюк поставили перед собою мету з'ясувати якими були місцеві особливості голоду в Одеській губернії. Зокрема, вони встановили, що у цій губернії засуха «повністю спалила посіви на 45 відсотках площ» [19, с. 21]. М. Михайлуца, який свою статтю приурочив 100-річчю голоду 1921–1923 рр., наголосив

на тому, що занепад зернового сільськогосподарського виробництва у губернії у 1921 р. сягав 80% [18, с. 217]. До другої категорії належить стаття А. Лекаря, у якій автор ґрунтовно проаналізував всі аспекти, які були пов'язані з голодом у Балтському повіті, від його причин до впливу на стан повстанського руху [17, с. 172]. Одеський повіт опинився в епіцентрі засухи та відповідно голоду в Одеській губернії, що спонукає до детального дослідження всіх аспектів та періодів голоду у цьому краї у 1921–1923 рр.

Постановка завдання. У зв'язку з тим, що Одеський повіт був оголошений голодуючим лише 18 листопада 1921 р., то відповідно метою статті є встановлення причин затягування процесу визнання цього повіту голодуючим та аналіз спрямованості діяльності місцевої влади у ситуації, коли весь повіт вразила засуха, а також з'ясування питання показників смертності у цей період.

Виклад основного матеріалу. Вже на початку квітня 1921 р. в Одеській газеті «Вісті» почали друкуватись матеріали про те, що в Одеському повіті давно не було опадів, що наростає загроза засухи, яка «набуває затяжного й загрозливого характеру» [1, с. 3]. У наступні два місяці ситуація тільки погіршувалася і зрештою у червні призвела до того, що поля Одеського повіту перетворилися на «суцільну пустелю» [2, с. 3]. На цьому тлі влада в особі голови губернського виконавчого комітету (губвиконкому) Якова Дробніса констатувала, що «попереду, поза сумнівом, на нас чекає голодна осінь, зима і весна» [3, с. 1]. Звичайно, ця влада намагалась реагувати на такий стан справ, але ця реакція звелась до голослівних обіцянок прийти «на допомогу трудовому селянству повіту» [4, с. 1]. Отже, станом на початок липня місцева одеська влада мала детальну інформацію про стан посівів, про масштаби засухи у повіті, й відповідно вона почала розробляти заходи, які покликані були пом'якшити наслідки стихійного лиха.

Але вже в середині липня навіть ця обмежена діяльність влади почала згортатися, а натомість основна її увага була спрямована на боротьбу з голодом, але не в Одеському повіті чи у всій Одеській губернії, а на Поволжі. Та ж газета «Вісті», починаючи з 2 серпня, почала регулярно друкувати матеріали у спеціальній рубриці «Боротьба з голодом», у яких висвітлювались заходи, які вживались для подолання голоду на Поволжі. Складовою цієї рубрики була колонка «в Одесі», у якій друкувались матеріали, які містили інформацію про пожертвування на користь голодуючих Поволжя. Заголовки цих повідомлень промов-

ляли самі за себе: «Залізничники – голодуючим», «Авіатори – голодуючим», «Рибалки – голодуючим», «Спортсмени – голодуючим» тощо [5, с. 3].

З метою об'єднання й узгодження діяльності всіх установ й організацій щодо надання допомоги постраждалим від неврожаю президія губвиконкому постановила утворити губернську комісію допомоги голодуючим та у всіх повітових центрах Одеській губернії повітові комісії допомоги голодуючим [6, с. 3]. Але процес створення цих комісій затягнувся, що викликало незадоволення та навіть обурення з боку харківської влади. Тому тільки після запиту Центральної комісії допомоги голодуючим при ВУЦВК (ЦК допголу) про надання відомостей про склад губернської комісії її було сформовано на початку вересня [21, с. 64]. Цей орган отримав назву: Одеська губернська комісія для допомоги голодуючим, які постраждали від неврожаю (губкомісія). Перше засідання губкомісії відбулось 2 вересня. Відповідно до протоколу № 1 до її складу увійшло 8 осіб, у протоколі другого засідання, яке відбулось 9 та 10 вересня, вже її склад нараховував 15 осіб [21, с. 50, 51]. Головою губкомісії спочатку був І. Грановський, а з середини жовтня завідувач відділу губернської народної освіти Потьомкін, який, починаючи з 19 жовтня, почав головувати на її засіданнях [21, с. 57].

Розглянувши на першому засіданні цілу низку організаційних питань губкомісія перейшла до обговорення питань по суті. Таким питанням стало доручення представнику залізничників Жуковському організувати під його особисту відповідальність у 10-денний термін перший продовольчий потяг для голодуючих Поволжя, яким мало бути відправлено 15 тис. пуд. збіжжя [21, с. 50]. Але, вірогідно, він це доручення не зумів виконати, тому що на засіданні губкомісії, яке тривало 9 та 10 вересня, вже коменданту продовольчого потягу Трипольцю так само у 10-денний термін доручалось забезпечити його відправлення до Поволжя [21, с. 52]. Але й у цьому випадку процес затягнувся й тому 15 вересня вже «тов. Гольдману», який у губвиконкомі належав до фракції безпартійних, у 7-денний термін доручалось відправити цей потяг [21, с. 53]. І лише на початку жовтня цей потяг було відправлено зі станції Березівка, а 25 жовтня він прибув до міста Уральськ у складі 20 вагонів, вміст яких нараховував понад 22 тис. пуд. збіжжя, про що було складено акт прийому [21, с. 111].

Отже, з одного боку, губкомісія основні свої зусилля спрямувала на відправлення продовольчого потягу до Поволжя, а з іншого, – вона зіткну-

лась з великими труднощами в організації його відправлення. Ці труднощі були викликані як об'єктивними причинами, такими як нестача мішків, вагонів тощо, так суб'єктивними, які полягали у не бажанні селян віддавати своє збіжжя на потреби голодуючих Поволжя, коли вони самі потребували допомоги. Але вказівки з Центру треба було виконувати і тому вже у середині жовтня розпочалась підготовка до відправлення другого продовольчого потяга [21, с. 56].

Наступне питання, яке постійно перебувало у центрі уваги губкомісії було питання про прийом дітей з голодуючих губерній та облаштування для них інтернатів. Так, вже на першому засіданні губкомісії було ухвалено рішення про організацію такого інтернату для 300 дітей. На наступних засіданнях вирішувались питання про приміщення для цього дитячого закладу, формування штату у кількості 40 осіб та було призначено Агронського його завідувачем. Домові комітети зобов'язувались організувати збір дитячого одягу та взуття [21, с. 50, 51, 53]. Всі ці заходи мали бути проведеними до 20 вересня. Станом на кінець вересня до Одеської губернії було доправлено 3 265 дітей [21, с. 128], більшість з яких було розміщено у повітах, а хворих залишено в Одесі на лікування, а ще 200 дітей направлено до інтернату [7, с. 2].

Серед нагальних для губкомісії питань була проблема прийняття та розселення переселенців та біженців з голодуючих країв. Так само це питання було у порядку денному першого засідання комісії, зокрема було вирішено звернутися до Центру, щоб той повідомив коли і скільки буде направлено до Одеської губернії цих осіб. Така відповідь була отримана на початку жовтня, яка полягала у тому, що відповідно до рознарядки Центру влада Одеської губернії мала розмістити 3 тис. переселенців. Відповідно губкомісія постановила запропонувати повітовим органам влади Тираспольського та Вознесенського повітів вжити заходів задля розселення переселенців, зокрема Тирасполь мав розселити 300 осіб. Крім цього, Вознесенську, Первомайську та Балті було рекомендовано розселяти осіб, які прибували самотійно [21, с. 55].

Після того як переселенці з Поволжя прибули до губернії, одну тисячу з них було направлено до Тирасполя, а дві тисячі до Вознесенська [8, с. 2]. Наскільки складним був процес їх розселення засвідчив той факт, що вже наприкінці жовтня частина цих осіб була перенаправлена з Тирасполя до Вознесенська [9, с. 3]. Цей випадок переміщення

переселенців з одного пункту до іншого засвідчив загальну катастрофічну ситуацію у питанні прийняття і розселення такої їх кількості в Україні. ЦК допголу ухвалював чисельні рішення про сприяння всіх органів влади і господарювання у вирішенні проблем переселенців, але переважна більшість цих вказівок не виконувалась, тому що для цього не було ні продовольчих ресурсів, ні технічних можливостей [22, с. 15].

У цій історії з переселенцями привертає увагу ще той факт, що влада почала використовувати ці обставини для того, щоб їхньому середовищі розвивати «колективні форми землекористування і обробітку землі», адже «переселенська маса у цьому сенсі має благодатний ґрунт» [8, с. 2]. Тобто мова йшла про те, що процес розселення переселенців мав супроводжуватися наділенням їх землею згідно норми, реманентом як мертвим, так і живим, насінням для засіву, але передусім продовольством. Причому влада у вирішенні цих питань покладалася на місцеве селянство, на його «турботливий і радужний прийом» переселенців, адже «радянські органи не мають можливості без участі всього селянства вповні задовільно виконати завдання щодо облаштування волзьких біженців». Ці сподівання влади базувалися, зокрема, на тому факті, що серед переселенців була значна частка «зворотників», тобто тих селян, які свого часу з України переселились на Поволжя. Але як виняток дозволялось переселення організованих колективів, щоб можна було використовувати їх у якості трудових артілей або у якості робочої сили у радгоспах. Також пропонувалось надати цим організованим колективам переселенців в оренду на термін до 5 років ті радгоспи, які ще не експлуатувалися.

Цей факт ще раз засвідчує те, що у свідомості членів більшовицької партії перманентно була присутня думка про неминучість переходу саме до таких форм господарювання на селі. Й тому задля досягнення своєї мети вони не могли не використати тих осіб, які потрапили у складні умови, тобто по суті проблема виживання була поставлена у залежність від досягнення мети у сфері перебудови аграрних відносин.

На початку жовтня губкомісія значно активізувала свою роботу, зокрема 5 числа вона постановила провести з 15 до 22 жовтня тиждень допомоги голодуючим. Під час проведення цього тижня, а також і на перспективу було вирішено залучити, передусім, кошти. Так, з усіх торгівельних підприємств фіноргани мали збирати 2% валової виручки під час проведення тижня, а опісля 0,5%.

З сільськогосподарських товариств планувалось зібрати 10% їхньої виручки під час тижня, а в подальшому збирати з них 1%. Також вони мали одноразово внести 5 тис. руб. Торговці у закритих приміщеннях мали щодня платити 2 тис. руб., з возів – 1 тис. руб., з лотків – 500 руб. На всіх підприємствах запроваджувалась «голодна година», тобто платня за цю годину мала бути спрямована на потреби голодуючих. Крім цього, кожний мешканець міста мав надати 100 руб. на ці ж потреби. Також варто наголосити, що на всіх комуністів накладалося особливе зобов'язання, яке полягало у тому, що вони повинні були здати на потреби голодуючих коштовності [21, с. 54].

І це ще не весь перелік заходів, які планувалось провести як під час тижня, так і в подальшому. Такий широкий спектр заходів засвідчив той факт, що ситуація з кожним днем погіршувалась, продовольчих ресурсів катастрофічно не вистачало, тому робилась спроба зібрати якомога більше коштів для їх закупівлі. Але й організаційно було важко підготуватись до проведення цих заходів, тому проведення тижня було перенесено на пізніший термін, на 22 жовтня. Але, найвірогідніше, так само як і у серпні бажаного результату не вдалося досягти, тому що газета «Вісті» широко висвітлювала підготовку до проведення тижня і не опублікувала детальний звіт про його результати. Отже, його результати виявилися для влади невтішними, населення Одеси не виправдало її сподівання.

Відповідно ж до звіту губкомісії про свою діяльність станом на 1 листопада на її рахунках перебувало майже 600 млн. руб., ще 200 млн. надійшло на її рахунки з повітів. Товарні надходження склали 47 тис. пуд. збіжжя і 3 тис. пуд. продовольства [21, с. 45, 46]. Про те, які кошти були потрібні для вирішення проблем з продовольством в Україні, дає уявлення постанова екстреного засідання ЦК допголу від 16 листопада, у якій мова йшла про 50 млрд. руб., які необхідно було асигнувати Зовнішторгу для закупівлі збіжжя за кордоном [20, с. 264]. Проводячи цей тиждень, збираючи кошти так само мова йшла про допомогу голодуючим Поволжя. Саме у перший день цього заходу, тобто 22 жовтня, з Одеси через Харків на Поволжя були відправлені два вагони зі збіжжям і один вагон з іншими продуктами, які перед цим прибули з Бірзули та були довантажени в Одесі [9, с. 2].

Отже, до листопада місцева одеська влада всі свої зусилля спрямовувала на те, щоб сформувати продовольчі потяги для потреб голодуючих

Поволжя, щоб прийняти, розселити, одягнути та нагодувати переселенців та біженців, передусім дітей, з голодних країв, щоб організовувати різного роду заходи зі збору коштів для голодуючих того ж Поволжя тощо. А в цей час за якихось 10–15 верств від Одеси було «своє Поволжя, свій голодний край», де люди у листопаді почали «помирали від голоду у буквальному значенні цього слова» [10, с. 3].

І така ситуація склалася і в інших повітах Одеської губернії, як і в інших південних губерніях України. За таких обставин влада в Україні більше не могла ігнорувати й не помічати катастрофи, яка наростала з кожним днем. І от нарешті на початку листопада ця влада звернула свою увагу на проблему голоду у п'яти південних губерніях. 5 листопада 1921 р. президія ЦК допголу при ВУЦВК постановила провести засідання комісії зі з'ясування можливості надання допомоги постраждалим районам від недороду. Таке засідання цієї комісії відбулось 12 листопада, під час якого було розглянуто цілу низку питань, які стосувалися визнання губерній та повітів голодуючими, визначення площі неврожаю, встановлення чисельності населення, яке постраждало від недороду тощо. Після доповіді представника Центрального статистичного бюро Олексія Пешехонова «Про райони, які постраждали від недороду» члени комісії постановили вважати постраждалими від неврожаю такі губернії: Запорозьку – повністю; у Миколаївській губернії повіти: Миколаївський, Херсонський, Дніпровський – повністю; в Одеській губернії повіти: Тираспольський – повністю, Одеський – наполовину; у Катеринославській губернії повіти: Катеринославський й Криворізький – повністю, Верхньодніпровський – наполовину; у Донецькій губернії повіти: Маріупольський і Таганрозький – повністю. Що стосується Одеського повіту, то О. Пешехонов висловив окрему думку, яка полягала у тому, що він вважав постраждалим весь Одеський повіт.

Розглянувши питання «Про встановлення площі, яка постраждала від недороду», комісія постановила, що така площа у межах п'яти губерній складає 4 287 тис. десятин, зокрема у Миколаївській губернії – 1 024 тис., у Запорозькій – 1 023 тис., у Донецькій – 1 006 тис., у Катеринославській – 724 тис., в Одеській – 510 тис. десятин. Комісія у своїй постанові продублювала показники президії ВУЦВК щодо встановлення чисельності населення, яке постраждало від неврожаю. Отже, у Миколаївській губернії

постраждалих було 717 тис. осіб, у Донецькій – 717 тис., у Катеринославській – 674 тис., в Одеській – 352 тис., у Запорозькій – 175 тис. [20, с. 269].

16 листопада відбулось екстрене засідання президії ЦК допголу, на якому розглядалось питання «Про продовольчий стан неврожайних губерній України». Відповідно учасники засідання постановили «клопотатися перед ВУЦВК щодо створення комісії задля встановлення справжнього продовольчого стану на місцях». Ця комісія мала протягом двох тижнів надати ЦК допголу точні відомості про фактичний продовольчий стан п'яти губерній України, які постраждали від неврожаю [20, с. 263]. 23 листопада президія ВУЦВК на своєму засіданні, розглянувши питання про створення комісії задля обстеження продовольчого стану неврожайних губерній, постановила зобов'язати губернські виконкоми, під відповідальність їхніх голів і під загрозою припинення кредитування, терміново зібрати достовірні відомості про продовольчий стан своїх губерній та надіслати їх до президії ВУЦВК. Також на цьому засіданні було доручено Петровському, Раковському, Іванову, Мануїльському й Лебедю, які відряджалися на губернські з'їзди й конференції, зі свого боку вплинути на місцях у сенсі прискорення надання необхідних відомостей [20, с. 298].

Врешті решт 18 листопада газета «Вісті» повідомила своїх читачів, що Одеський повіт був оголошений Одеським губвиконкомом голодуючим. Одночасно з цим повідомленням містився розлогий матеріал, у якому йшлося про те, що таке рішення з'явилося як відображення реальної дійсності, справжньої трагедії, діючими особами якої стали тисячі селян навколишніх сіл. Далі газета повідомляла про реальні випадки голодної смерті. Так, зокрема, газета детально розповіла про один з випадків жахливої смерті у с. Сичавка. Селянин цього села відправився на заробітки до урожайних районів, залишивши вдома дружину та дітей. Коли у них закінчилися харчові запаси, тоді мати натопила піч й закрила димохід, після чого всі вони загинули [11, с. 3].

У тому ж селі Сичавка волосний виконком кожен день опинявся в облозі селян навколишніх сіл, які приходили туди за хлібом. Жінки приводили своїх дітей і залишали їх у приміщенні виконкому, тому що вдома не було чим їх годувати, а дитячі заклади були закриті через відсутність у них харчів. Крім цього, багато селян покинули свої домівки і вирушили «куди очі дивляться» у пошуках хліба. А ті що залишилися почали вимирати. Найбільш жахлива ситуація склалася у селах

Сичавка, Кошари, Візирка, Нова Міщанка, Біляри й Тишківка. Випадки голодної смерті були зафіксовані у притулку для бездомних літніх людей в Овідіюполі [10, с. 2]. Випадки голодної смерті почали реєструвати в Усатівській, Більчанській та Сичавській волостях. На жаль, газета не називала ні кількості померлих, ні їхніх імен та прізвищ.

Однак рішення губвиконкому про визнання Одеського повіту голодуючим не означало, що тепер відбудеться переорієнтація на допомогу жителям цього повіту. Необхідно було ще отримати для цього згоду, спочатку губкомісії, а потім ще Центральної комісії для допомоги голодуючим. Звичайно, всі ці бюрократичні перепони віддаляли час, коли нарешті жителі повіту могли отримувати реальну допомогу. Це при тому, що в Одеському повіті було 25–30 тис. осіб, які не мали ніяких запасів продовольства. Такий показник був встановлений представниками президії губвиконкому Барановим і Білоусом, які на початку грудня об'їхали найбільш постраждалі від неврожаю волості Одеського повіту: Гросслібентальську, Овідіюпольську, Маякську, Біляївську, Троїцьку, Мангеймську та Зельцьку [12, с. 2].

Минув місяць з часу оголошення Одеського повіту голодуючим, а ситуація для його мешканців не мала навіть тенденції до покращення. Так, 21 грудня відбулось засідання губкомісії, на якому голова Одеської повітової комісії допомоги голодуючим у своїй доповіді наголосив на тому, що нині в повіті триває «Тиждень допомоги голодуючим». Але його метою було не збільшення ресурсів комісії, на що не було ніяких сподівань, а тільки з'ясування масштабів голоду. Повітова комісія тільки до 25 грудня збиралася з'ясувати скільки осіб голодує на цей час, скільки осіб забезпечені продовольством на два чи чотири місяці [13, с. 2].

Отже, у грудні мешканці Одеського повіту продовжували потерпати від голоду, а в цей час з Одеської губернії продовжували відправлятися продовольчі потяги до Поволжя. Так, 21 грудня з Вознесенська до Царицина було відправлено черговий такий потяг у складі 5 вагонів з вантажем збіжжя у 4 990 пуд. А з Первомайська до Самари у лікувально-харчовому потязі було відправлено 3 тис. пуд. борошна, 1 тис. пуд. круп, 10 пуд. цукру і 10 пуд. сала [14, с. 3]. І це при тому, що, зокрема, у с. Троїцьке негайної допомоги потребували 1325 дітей та 1920 дорослих, а у с. Градениці 2040 дітей та 2024 дорослих. При чому кількість голодуючих збільшувалась щодня як у цих селах, так і в інших селах повіту [15, с. 3].

25 грудня газета «Вісті» повідомила своїх читачів про те, що Одеська губернія оголошена голодуючою. Цю новину повідомив секретар губкомісії Белевич, який напередодні прибув з Харкова, де відбулась Всеукраїнська конференція комісій допомоги голодуючим. Результатом цього рішення мало стати те, що віднині всі продукти і кошти, які мали бути зібрані одеською губкомісією повинні були використовуватися виключно для потреб голодуючих районів Одеській губернії. При цьому Центром була вирахувана місячна пайка для кожного їдця в Одеській губернії, яка складалась з 22,5 фунта зернового хліба [14, с. 3].

Висновки. Отже, тільки у січні 1922 р. з'явилась реальна можливість надавати голодуючим Одеського повіту та й всієї Одеської губернії реальну допомогу. Яким чином це відбувалось стане предметом подальших досліджень.

Таким чином, вже у червні 1921 р. стало очевидним, що засуха в Одеському повіті може спричинити голод. Місцева влада намагалась реагувати на цю загрозу, але її діяльність носила декларативний характер, ніяких реальних кроків, які б унеможливили б голод вона не спромоглася зробити. Починаючи з середини липня, основна увага влади почала зосереджуватися на допомозі голодуючим

Поволжя. Для цієї мети було створено Одеську губернську комісію для допомоги голодуючим, які постраждали від неврожаю, яка почала свою діяльність 2 вересня 1921 р. Основний акцент у своїй діяльності губкомісія зробила на відправленні до Поволжя продовольчих потягів, турботі про дітей, які прибули до Одеси з голодуючих губерній, облаштуванням побуту переселенців та біженців з голодуючих країв. Тільки на початку листопада влада в Україні визнала факт голоду у п'яти південних губерніях. Але з усієї Одеської губернії лише Одеський повіт 18 листопада був оголошений Одеським губвиконкомом голодуючим. Та це рішення носило декларативний характер, реальної допомоги голодуючі повіту відразу не отримали. Натомість газета «Вісті» почала друкувати матеріали, які розповідали про випадки голодної смерті. Найбільш трагічною була ситуація в Усатівській, Більчанській та Сичавській волостях. У той час як мешканці Одеського повіту продовжували потерпати від голоду з Одеської губернії у грудні продовжували відправляти продовольчі потяги до Поволжя. Тільки визнання наприкінці грудня 1921 р. голодуючою всієї Одеської губернії відкривало можливість надання голодуючим губернії реальної допомоги.

Список літератури:

1. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету, Губернського й Загальноміського Комітетів КП(б)У. 1921. 3 квітня.
2. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 24 червня.
3. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 25 червня.
4. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 3 липня.
5. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 6 серпня.
6. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 10 серпня.
7. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 30 вересня.
8. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 7 жовтня.
9. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 23 жовтня.
10. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 18 листопада.
11. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 19 листопада.
12. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 4 грудня.
13. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 22 грудня.
14. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 25 грудня.
15. Вісті Одеського Губернського Виконавчого Комітету і Губернського Комітету КП(б)У. 1921. 31 грудня.

16. Геноцид українців 1932–1933 : за матеріалами досудових розслідувань / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського (та ін.). Вид. 2-ге, допов. Київ; Харків : Право, 2022. 660 с.
17. Лекар А. М. Голодомор 1921–1923 рр. в Балтському повіті Одеської губернії. *Записки історичного факультету*. Вип. 25. Одеса : ОНУ, 2015. С. 153–176.
18. Михайлуца М. Перше випробування голодом: Одеса у 1921–1923 рр. (до 100-річчя трагедії). *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць*. Вип. 8 / відп. ред. М. І. Михайлуца. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. С. 216–223.
19. Петровський Е. П., Аргатюк С. С. Голод 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 років як наслідок державної політики: загальні тенденції та місцеві особливості / Голодний хліб (Голод 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 років в контексті історії репресій). Овідіопольський район / Авторі-укладачі С. С. Аргатюк, Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. Наук.-докум. вид. Одеса : СМІЛ, 2008. С. 18–62.
20. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 258. Оп. 1. Спр. 1. 408 арк.
21. ЦДАВО України. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 40. 211 арк.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 635. 155 арк.

Shyshko O.G. CONCERNING THE DECLARATION OF FAMINE IN ODESA COUNTY IN NOVEMBER 1921

*This article examines the sequence of events that led to the official designation of Odesa County as famine-affected in November 1921. As early as April 1921, the absence of precipitation in the region signaled an impending drought. By June, the drought had materialized, placing Odesa County on the verge of famine. Although local authorities attempted to respond to the emerging crisis, their actions were largely symbolic, lacking substantive measures to mitigate the disaster. By mid-July, administrative attention had shifted primarily toward providing assistance to the famine-stricken Volga region. In August, efforts to collect donations for the Volga commenced in Odesa, with the newspaper *Visti* regularly publishing updates on the fundraising campaign. To coordinate aid, the Odesa Provincial Commission for Assistance to the Famine-Stricken (victims of crop failure) was established and commenced operations on 2 September 1921. The commission's main areas of activity included the dispatch of food trains to the Volga, care for children evacuated from famine-affected provinces, and the provision of support to migrants and refugees from afflicted areas. By the end of September, 3,265 children had been relocated to the Odesa Province. In October, the provincial commission organized a dedicated «Week of Aid for the Starving Population of the Volga Region.» However, the results were underwhelming, as the local population did not meet the expectations of the authorities. It was not until early November that the Ukrainian authorities officially recognized the existence of famine across five southern provinces. Within Odesa Province, only Odesa County was designated as famine-affected by the Provincial Executive Committee on 18 November. Yet, this decision was primarily declarative, and no immediate material assistance was provided to the county's inhabitants. Subsequently, *Visti* began reporting incidents of starvation-related deaths, with the situation proving especially dire in the townships of Usatove, Bilchanske, and Sychavka. Despite the worsening conditions in Odesa County, food trains continued to be dispatched from the province to the Volga throughout December. It was only with the official recognition of the entire Odesa Province as famine-affected at the end of December 1921 that the possibility of delivering tangible aid to the local population emerged.*

Key words: Odesa County, famine, drought, authorities, donations, Volga region, starvation.